

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Problematika autorství deuteropavlovských listů do Kolos a Efezu

**The Question of Authorship of Deutero-Pauline Letters to
Colossians and Ephesians**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Autor:

Mgr. Jiří LUKEŠ, Ph.D.

Patrik Sebastián TAUCHMAN

Praha 2022

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce, Mgr. Jiřímu Lukešovi, Ph.D. za trpělivou a neméně hodnotnou pomoc při psaní a vyhledávání zdrojů, a především za cenné rady udělené v průběhu studia, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou prací „Problematika autorství deuteropavlovských listů do Kolos a Efezu“ vypracoval samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány, a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. prosince 2022

Patrik Sebastián TAUCHMAN

Anotace

Práce si klade za cíl zmapovat a popsat současný stav bádání nad problematikou autorství novozákonních epištol do Kolos a Efezu. Popisuje základní východiska a témata s problematikou spojená a ukazuje základní strukturu obou listů při snaze je vysvětlit, a ukázat konkrétní problematická místa a důvody pro zpochybňování autorství apoštola Pavla. Nakonec popisuje, jakým způsobem jsou listy vzájemně propojeny.

Klíčová slova

Apoštol Pavel, Nový Zákon, Pseudoepigrafie, Koloským, Efezským, Kánon, Deuteropaulina, Corpus Paulinum

Anotation

It is aim of this thesis to examine and describe contemporary state of research concerning authorship of New Testament epistels to Colossians and Ephesians. It describes basic themes of this topic and other subjects related to this issue, while displaying structure of both letters and pointing out some of the perilous passages in the text. Reasons for which are found spurious are also shown. Finally this text also compares some features of both letters and asks about how they are connected.

Key words

St. Paul, New Testament, Pseudoepigraphy, Colossians, Ephesians, Canon, Deuteropaulines, Corpus Paulinum

Obsah

Obsah	6
Seznam zkratk	7
Úvod	8
1. Corpus Paulinum	9
2. Pseudoepigrafie	11
3. Novozákonní kánon.....	14
4. List Koloským.....	17
4.1. Kolosy v kontextu novozákonní doby	17
4.2. Datum a místo sepsání.....	17
4.3. Obsah	20
4.4. Autenticita.....	22
5. List Efezským	26
5.1. Efez v kontextu novozákonní doby.	26
5.2. Datum a místo sepsání.....	27
5.3. Obsah	27
5.4. Autenticita.....	30
5.5. Kdo, když ne Pavel?.....	35
6. Srovnání epištol.....	36
6.1. Obsahové paralely.....	37
6.2. Literární srovnání	40
6.3. Struktura	41
6.4. Nauka	42
7. Vzájemná závislost	43
Závěr.....	44
Seznam použité literatury	45

Seznam zkratek

ČEP – Český Ekumenický překlad

Ko – List Koloským

Ef – List Efezským

Fm – List Filemónovi

Ř – List Římanům

Sk – Skutky Apoštolů

1. Kor – 1. list Korintským

St. – století

n. l. – našeho letopočtu

srov. – srovnej

kap. - kapitola

Úvod

Tato práce si dává za cíl probádat a zhodnotit současný pohled na otázku autorství pavlovských epištol do Kolos a Efezu. Současně chce prezentovat části textu zmíněných listů a demonstrovat na nich, jakým způsobem jsou texty propojeny. Dále chce ukázat jak se minulí i současní badatelé vymezují k otázce jejich autorství, co je považováno za problematické části textu a jak okolnosti (místo a čas) sepsání zasahují do těchto otázek.

V první kapitole práce bude popsáno Corpus Paulinum jako základní soubor obsahující pavlovské texty. V druhé kapitole se pak text zabývá podstatou pseudoepigrafie, jak na ní bylo a je nahlíženo a jaké s sebou přináší problémy. Třetí kapitola spojuje témata prvních dvou kapitol a zabývá se vznikem novozákonního kánonu, jehož součástí jsou, již od jeho sestavení, obě zkoumané epištoly. Čtvrtá a pátá kapitola práce má v úmyslu popsat základní strukturu obou sledovaných listů. Dále pak jaké byly okolnosti jejich vzniku, jejich základní strukturu, obsah, a především jaké existují argumenty pro a proti jejich autenticitě z hlediska autorství apoštola Pavla. Poslední, šestá, kapitola pak sleduje společné pasáže a znaky obou epištol, a ptá se po závěrech, které lze z těchto podobností vyvodit.

1. Corpus Paulinum

Druhou, respektive prostřední část, Nového zákona, jak známe jeho kánon v současných vydáních Bible v západním podání, tvoří série novozákonních epištol. Část Nového zákona přisuzovanou apoštolu Pavlovi obecně označujeme jako Pavlovské¹ listy, či Corpus Paulinum.

Corpus Paulinum je tvořen 7 nespornými dopisy (epištolami), tradičně přisuzovanými apoštolu Pavlovi, které Pavel zasílal do křesťanských obcí tehdejší doby, ať už se jednalo o obce založené jím samým během jeho misijních cest, či obce založené některým z jeho žáků či jiným misionářem. Běžně se v těchto dopisech vyjadřuje k problémům adresátů, vybízí k jejich řešení a povzbuzuje je k dalšímu vytrvání ve víře či urovnání vztahů. Část listů není adresována konkrétní obci ale osobě, jeden dokonce celému okruhu obcí. Listy do Kolos, Efezu, druhý list Tesalonickým a pastorální epištoly, jsou na základě pochybností o jejich pravém původu označovány za *deuteropavlovské*. List Židům má zvláštní postavení, vzhledem k absenci podpisu autora.

Listy obecně uznávané jako skutečně náležející apoštolu Pavlovi označujeme za kanonické, tzn. ty, které prošly testem teologické ortodoxie a byly zařazeny do kánonu knih používaných již od dob staré církve. Mezi ně patří listy Římanům, První a Druhý Korintským, Galatským, Efezským, Filipským, Koloským, První a Druhý Tesalonickým, První a Druhý Timoteovi, Titovi, Filemónovi a Židům. Kromě listu Židům obsahují všechny v preskriptu informaci o Pavlovi jako autoru epištoly. Samostatnou podskupinu tvoří tzv. *listy z vězení*, které výslovně zmiňují, že byly napsány zpoza mříží. Patří k nim listy Filemónovi, Koloským, Filipským a Efezským. Další samostatnou skupinu tvoří listy Titovi a Timoteovi. Nazýváme je *listy pastorální*.

Toto složení lze pozorovat již v útržku, tzv. Muratoriho kánonu z konce 2. století n. l.². Muratoriho kánon je fragmentem textu objeveným v roce 1740 knihovníkem L. A. Muratorim v Bibliotheca Ambrosiana v Miláně. Jedná se o zlomek latinského textu z 8. století n. l., pravděpodobně přeložený z řečtiny. Původní text byl zřejmě sepsán koncem 2. století n. l. v Římě. Tento text označuje, mimo jiné, za autentické 13 listů apoštola Pavla.

Vedle souboru tradičního kánonu listů, které si našly své stále místo v Novém zákoně, existuje řada dalších listů, obecně nahlížených jako pseudoepigrafní. Za pseudoepigrafní označujeme listy, které se snaží vytvářet dojem pravosti, ačkoliv jsou ve skutečnosti sepsány jiným než uvedeným autorem. Problémem pseudoepigrafie se bude zabývat samostatná kapitola.

¹ Práce se snaží rozlišovat pojmy „Pavlovy“ a „pavlovské“, kde první je spojen přímo s osobou apoštola, a druhý označuje skutečnosti vycházející z jeho myšlenkové školy, nebo o kterých existuje pochybnost z hlediska apoštolova autorství.

² WERNER G. KÜMMEL, Introduction to the New Testament. Revised edition, London: SCM, 1987, s. 492.

Kanonicita pavlovských listů však nebránila badatelům některé z nich v průběhu let označit za pseudoepigrafní, tj. nevycházející z pera apoštola Pavla. Extrémní pozici z tohoto hlediska zaujala německá škola v čele s Christianem Baurem (1792-1860). Baur ve svém díle *Paulus, der Apostel Jesu Christi, sein Leben und Wirken, seine Briefe und seine Lehre* z roku 1845 označil za skutečně Pavlovi pouze listy Římanům, Galatským a oba listy Korintským, čímž *de facto* obvinil z nepravosti více než 2 třetiny celého kánonu Corpus Paulinum.³ Závěry Tübingenské školy a Christiana Baura jsou však dnes již překonány pokračujícím bádáním.

³ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 250.

2. Pseudoepigrafie

Jak již bylo řečeno, za pseudoepigrafní označujeme díla, která se snaží vytvářet autentický dojem o svém autorství, ale ve skutečnosti nejsou sepsány autorem, kterým je list podepsán. Název vychází z řeckého *ψευδης* (*pseudés*) a *επιγραφή* (*epigrafé*), tj. lživě nadepsané či s falešným nadpisem. Zpravidla byl pak text nadepsán jménem známé osoby, která již nežila, ačkoliv případy vytváření pseudoepigrafů ještě za života domnělého autora jsou známy také. Aby podepřeli věrnost textu, vkládali autoři pseudoepigrafů do textu, kromě falešného podpisu, také různé zmínky osobního rázu, či dokonce varovali před existencí jiných podvrhů. Pseudoepigrafní literatura není v antickém světě nic nevídaného, a nejedná se ani o záležitost specifickou pro biblickou literaturu. Příkladem z mimobiblického prostředí mohou být Homérské hymny - sbírka 33 hymnů psaných daktylským hexametrem k uctění řeckých bohů, která i přes název nepochází z pera řeckého básníka Homéra, neboť řečtina, kterou jsou psané, je mnohem mladšího data. I přes běžný výskyt pseudoepigrafních spisů ale nebylo v antickém světě na takové spisy nahlíženo jako na bezproblémové. Římský lékař Galén (2. st. n. l.) dokonce sepsal instrukce, jak rozeznat jeho pravé spisy od falzifikátů.⁴ Pseudoepigrafie by taktéž neměla být zaměňována s pseudonymií, která označuje texty vydané záměrně pod jiným než skutečným jménem autora.

Při odhalování pseudoepigrafních textů postupovali antičtí autoři a čtenáři stejně jako dnešní. Porovnával se literární styl skutečného spisovatele se slohem textu nejistého původu, případně se srovnávala fakta v textu obsažená. V některých případech tak došlo k jasnému odmítnutí podvrhu, jako například u domnělého Pavlova 3. listu Korintským, který polemizuje s gnosticizmem a doketizmem⁵, tedy naukami, které nebyly rozšířeny za Pavlova života, a ten se tedy proti nim stěžít mohl vyhrazovat.⁶

Důvody pro vytváření pseudoepigrafických textů mohou být několikeré:

1. Autor se snaží přiřčením vlastního textu známé osobě zvýšit jeho váhu.
2. Autor se snaží přiřčením vlastního textu vzdát známé osobě úctu.
3. Autor dává přiřčením textu známé osobě najevo, že se jedná o text vycházející ze stejné myšlenkové školy.

Na tomto základě lze uznat, že důvody pro sepsání takového spisu nemusí být nutně vedeny špatnými úmysly. Pokud bude například autor žákem Platónské akademie a sepiše spis na základě toho, co se v akademii naučil, podepíše se jako Platón, neboť tím prokazuje úctu zakladateli školy,

⁴ BART D. EHRMAN, *The New Testament: A historical Introduction to the early Christian writings*. Third Edition, New York: Oxford University Press, s. 373.

⁵ List je součástí apokryfního spisu *Skutků Pavlových* z 2. st. n. l., jehož 4 části kolovaly samostatně..

⁶ EHRMAN, *The New Testament*, s. 374.

a dává se poznat jako jeho následovník a přívrženec. Vnitřní motivace autora však může být zcela opačná. Stejný žák se může pokoušet o rozvíjení Platónových nauk a podepisovat je jménem svého učitele, aby jim přidal na váze a podpořil tak jejich snadné šíření v komunitě. Čtenáři pak mohou považovat obsah spisu za autentický a přisuzovat tak známému filosofovi nauky, které by mu ve skutečnosti byly zcela cizí.

Protože je nesporné, že některé knihy v rámci novozákonního kánonu mohou být pseudoepigrafní, může být na ně nahlíženo ze dvou úhlů. Bude-li pro nás zásadnější, kým je spis sepsán, můžeme mít tendenci k odmítání takového textu. Pokud je důležitější jejich obsah, pak budeme spíše posuzovat hledisko pravověrnosti nauky v něm obsažené, a to, že se ve skutečnosti jedná o pseudoepigraf, nebude mít takovou váhu. Takový pohled ale nic nemění na tom, že tak spis potenciálně vnáší do kánonu nauky s nejistým původem.

Pozice radikální kritiky, jakou na otázku autenticity knih nového zákona uvalil Christian Baur a Tübingenská škola, již není běžně přijímaná a většina z nařčených textů v současné době není považována za neautentické. Stále je však otevřena otázka o skutečném původu několika epištol apoštola Pavla, v jejímž řešení nenacházejí současní badatelé shodu. K těmto tzv. deuteropavlovským epištolám se řadí listy do Kolos, Efezu, Druhý list Tesalonickým a pastorální epištoly (První a Druhý Timoteovi a Titovi).⁷ Přesto však je třeba brát v potaz, že kritika z pera Tübingenské školy nebyla v čase první ani poslední. Již Erasmus poukazoval na natolik odlišný styl slohu epištoly do Efezu, a tvrdil, že musela být napsána někým jiným než Pavlem.⁸ V r. 1792 popsal list jako podvrh Edward Evanson na základě rozporu mezi obsahem a místem adresování dopisu.⁹ Útoky na autenticitu listů neustávají v podstatě dodnes, ačkoliv se mezi badateli najde jak velké množství odpíračů autenticity, tak jejich obránců.

Zásadní zlom ve vnímání a kategorizaci spisů nejistého původu vnáší do problematiky Órigenés (†253/4). Obdobný způsob dělení poté přebírá i Eusébios z Kaisareie (265-339):

1. Ομολογουμενα (*homologúmena*) – obecně uznávané pravé spisy;
2. Αμφιβαλλομενα (*amfiballomena*) a Αντιλεγομενα (*antilegomena*) – spisy sporné ale obecně přijímané;
3. Νοθα (*nótha*) – spisy nepravé;
4. Δυσσεβη (*dyssebé*) – spisy vyloženě heretické.

⁷ PETR POKORNÝ, ULRICH HECKEL, Úvod do Nového zákona: Přehled literatury a teologie, Praha: Vyšehrad 2013, s. 652.

⁸ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 357.

⁹ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 357.

Pro potřeby uznání a kanonizace spisu již toto dělení jasně rozděluje jednotlivé kategorie. Vedle prosté autenticity listů se již jedná i o jejich pravověrnosti, resp. zda jsou za takové uznány širší církví.¹⁰

Problematika pseudoepigrafů v rámci nového zákona úzce souvisí s formováním novozákonního kánonu.

¹⁰ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 99.

3. Novozákonní kánon

Jedněmi ze zásadních otázek při rozlišování pseudoepigrafů a hodnocení autenticity jednotlivých listů je jejich umístění či neumístění v kánonu novozákonních knih, jak ho známe nyní, a jak se formoval od počátku bohoslužebného života prvotní církve. Z principu věci se kánon neformoval jakýmsi nařízením shora, nýbrž postupem času vykrytalizoval na základě autorství a pravověrnosti obsahu jednotlivých listů, a také na základě vnímání jejich pravosti z pohledu jejich uživatelů a čtenářů.

S největší pravděpodobností kolovaly pavlovské listy jako ucelený soubor epištol již někdy koncem prvního století. Spolu s katolickými listy, evangelií a Zjevením sv. Jana následně utvořily sbírku textů, které v současnosti označujeme jako Nový Zákon.

Sbírka 10 pavlovských listů se s jistotou objevila již v kánonu Markióna ze Sinopé (85-160), kacíře, který v polovině 2. st. přišel z Malé Asie do Říma, a který poukazoval na rozdíly mezi osobou Boha v podání Starého a Nového zákona. Jelikož byl jeho pohled odmítnut většinou církví jako hereze, vytvořil Markión vlastní okruh vyznavačů, kterým předložil seznam textů korespondujících s jeho vlastním přesvědčením, totiž těch které neobsahovaly judaizující prvky. V případě Lukášova evangelia, jediného jím uznávaného za hodnověrné, takovéto pasáže prostě z textu odstranil.¹¹ Na základě toho přišel Adolf von Harnack (1851-1930) s tezí, že právě tento okamžik odstartoval snahu většinové církve o vytvoření všeobecně uznávaného kánonu, který by jasně definoval, jaké texty budou uznávány jako pravověrné, a učinila tak přítrž snaze heretiků o šíření textů, jejichž obsah je jasně v rozporu s obecnou vírou církve.

Harnackova teze je z pohledu dnešních badatelů brána spíše s rezervou, a předpokládá se, že markionismus vznik kánonu v lepším případě urychlil, nikoli však odstartoval. Příklad však jasně ukazuje, že kolem roku 140 již kolovala sbírka dopisů apoštola Pavla. Dá se také předpokládat, že Markión nebyl tvůrcem prvního kánonu, nýbrž že z nějakého již existujícího vybral listy, které korespondovaly s jeho naukou.¹² Markionův kánon neobsahoval pastorální epištoly a list Efezským, který byl místo toho vystřídán listem Laodicejským. Tertullianus ve svém spise *Adversus Marcionem* předpokládá, že se jednalo o ten samý spis.¹³

Dalším důkazem o existenci uceleného souboru listů byl již výše zmíněný Muratoriho kánon. Z dnešního pohledu se jedná o kompletnější seznam listů, obsahující jak list do Efezu, tak i pastorální epištoly. Na druhou stranu obsahuje i některé jiné spisy, které se církev nakonec rozhodla

¹¹ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 93.

¹² DONALD GUTHRIE, *New Testament Introduction*, Revised edition, Leicester: Apollos 1990, s. 986.

¹³ DAVID E. AUNE, *The Westminster dictionary of New Testament and early Christian literature and rhetoric*, Louisville: Westminster John Knox Press 2003, s. 158.

nepojmout za součást kánonu, jako například Petrovu Apokalypsu. Texty obsažené ve zlomku Muratorihho kánonu jsou vybírány na základě apoštolského původu¹⁴, který vychází z neopakovatelnosti Božího zjevení v Kristu, což dává pouze přímým svědkům (=apoštolům) možnost autenticky o Kristu referovat. Tím způsobem Muratorihho kánon například pouze doporučuje ke čtení Hermova pastýře, který pro svůj pozdější vznik nemohl být z pera apoštolů.¹⁵ Taktéž zcela odmítá pseudoepigrafní listy Laodicejským a Alexandrijským, či spisy gnostika Valentina a Markiána.

Dalším psaným důkazem o existenci kánonu v latinské církvi je kánon Mommsenův (Cheltenhamův) z roku c. 360 n. l., který obsahuje 4 evangelia, Skutky apoštolů, 13 listů apoštola Pavla a Zjevení sv. Jana. Dále pak zmínku o 3 listech Jana a 2 listech Petra.¹⁶ Neobsahuje zmínku o listu Židům. Ten se do kánonu novozákonních knih dostal až pod vlivem jeho uznání ze strany Východní církve. 39. velikonoční dopis biskupa Athanasia z Alexandrie z r. 367 n. l. obsahuje všech 27 knih Nového zákona, jak jej známe nyní.¹⁷ Jeroným ve své latinské revizi Písma, později známém pod názvem Vulgáta, použil Athanasiův kánon jako podklad. V roce 405 n. l. tak římský biskup Inocenc I. v odpovědi biskupům z Gálie předložil Římský kánon v rozsahu 14 epištol apoštola Pavla a 7 epištol obecných. Římský kánon mohl být v tomto rozsahu potvrzen již Římskou synodou v r. 382 n. l. Athanasiův kánon zmiňuje i Augustin v díle *De doctrina Christiana* (c. 396), a byl potvrzen synodou v Hippo Regii v r. 393 n. l. a v Kartágu v letech 397 a 419 n. l. Ačkoliv je obsah Athanasiova kánonu stejný jako ten dnes běžně užívaný, v pořadí klade 7 katolických listů před Corpus Paulinum. Pořadí pavlovských listů je však shodné s naším – Římanům, První a Druhý Korintským, Galatským, Efezským, Filipským, Koloským, První a Druhý Tesalonickým, Židům, První a Druhý Timoteovi, Titovi a Filemónovi.¹⁸

Tato místní potvrzení složení kánonu měla jistě svou váhu, nelze je však zaměňovat s platností pro celou církev. Rozhodnutí místních synod nedosahovala dále než k hranicím diecézí, a autorita římského biskupa, byť vysoká, neměla zpravidla dosah dále než v západní církvi.

Během středověku stále zaznívaly hlasy podrývající autenticitu některých spisů¹⁹ Nového zákona, jeho složení se však už nezměnilo. Basilejský koncil v r. 1442 a Tridentský koncil v r. 1546 prohlásily kánon 27 novozákonních knih za obecně platný, čímž se zároveň stal závazným pro celou západní

¹⁴ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 496.

¹⁵ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 494.

¹⁶ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 500.

¹⁷ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 101.

¹⁸ Athanasios z Alexandrie, 39. velikonoční dopis, dostupné online na <https://www.bible-researcher.com/athanasius.html>.

¹⁹ Především pak listu Židům a Zjevení sv. Jana.

církev. Situace se nezměnila ani s příchodem reformace, která měla taktéž výhrady k autenticitě některých knih, ale složení kánonu nezměnila.

Snahy badatelů, v současnosti i minulosti, o napadání či obranu konkrétních spisů taktéž vyvolávají otázku po platnosti kánonu jako celku. Historické okolnosti ohledně sestavení kánonu knih a jeho přijetí však nelze zrekonstruovat u jednotlivých knih, natož pak u celého souboru. To nám v důsledku nechává pouze 2 možnosti: 1) pokusit se dokázat autenticitu všech listů a pak je jako celek přijmout; nebo 2) zpochybnit koncept uzavřeného kánonu jako celku.

4. List Koloským

List Koloským je 7. list kánonu Nového Zakona. Řadí se mezi listy z vězení, a jedná se o jeden z listů, jehož autenticita je badateli často zpochybňována. Pochybnosti o jeho pravosti primárně vycházejí z podobnosti s listem do Efezu, se kterým sdílí více než polovinu svého obsahu v doslovných paralelách²⁰, čímž nahrává teorii o vzájemné závislosti listů, tj. že jeden z nich opisoval od druhého, ať už vznikly z pera stejného autora krátce po sobě, či byly sepsány různými autory v odlišné době. V novozákonním kánonu předchází listu do Kolos list Filipským a následují listy Tesalonickým.

4.1. Kolosy v kontextu novozákonní doby

Kolosy (řecky *Κολοσσαί*) byly starověké město nacházející se v údolí řeky Lykus, v blízkosti měst Laodikea a Hierapolis, v regionu historické Frygie na jihu Malé Asie. Jednalo se o město s určitým obchodním významem, především díky chovu ovcí, a s tím spojené výrobě vlny. V období biblických událostí v 1. století n. l. však již postupně ztrácelo na významu, a v 60. letech 1. století bylo zničeno zemětřesením, a následně znovu vybudováno. V období římské nadvlády bylo město součástí provincie Phrygia pacatiana. Na konci 12. st. bylo město zničeno a opuštěno zcela, a jeho původní obyvatelé přesídleni do města Chonai, dnešního Honazu.

4.2. Datum a místo sepsání

Určení místa a data sepsání listu do Kolos je primárně závislé na otázce jeho autenticity. List jasně vypovídá, že je Pavel vězněn ve chvíli sepisování dopisu.²¹ Tato informace nám však sama o sobě nestačí na jasné určení místa vzniku listu. Srovnáme-li výpověď Skutků apoštolů, která obsahuje informace o Pavlově působení od doby jeho „konverze“²² až po uvěznění v Římě, nabízí se 3 možnosti, kde k sepsání listu mohlo dojít:

Cesarea – označení Cesareje jako možného místa sepsání listu vychází ze srovnání informací z více pavlovských listů. Tato hypotéza neobsahuje problém hypotézy římské, který spočívá v obrovské vzdálenosti mezi Římem a údolím řeky Lykus, kterou by musel uprchlý otrok Onezimus zdolat, aby se s Pavlem setkal, ani problém hypotézy Efezské, kde neexistuje důkaz o Pavlově věznění. Bo Reicke vychází v tomto případě především z výčtu společníků, které Pavel vyjmenovává ve svých listech,²³ a staví chronologii na srovnání Skutků apoštolů, kde se v kapitole 24 píše o 2letém Pavlově pobytu za mřížemi v Cesareji²⁴, a zároveň na 9. verši listu Filemónovi, který čte: „...pro lásku raději

²⁰ Viz kapitola Srovnání epištol.

²¹ Ko 4:3, 10 a 18.

²² Konverzí se rozumí události popsané v 9. kapitole Skutků Apoštolů.

²³ MARKUS BARTH, HELMUT BLANKE, *Colossians: A New translation with introduction and commentary*, New York: Doubleday 1994, s. 128.

²⁴ Sk 24:27.

prosím, já Pavel, vyslanec a nyní také vězen Krista Ježíše". Z toho nám vyplývá, že Pavel poprvé v životě zažívá delší pobyt ve vězení. S pomocí dat uvedených v dalších jeho listech lze načrtnout následující časovou linku:

1. Timoteus je zmíněn jako spoluautor listů Filipským, Koloským a Filemónovi, jak je uvedeno v prvních verších těchto dopisů.
2. V listu Filipským 2:19, apoštol odhaluje své plány na vyslání Timotea do Filip, aby získal o obci informace.
3. Po Timoteově odchodu Pavel sám sepisuje list do Efezu, který jako jediný z listů z vězení obsahuje v úvodu pouze Pavlovo jméno, a zároveň odesílá Tychika s epištolami do Efezu (Ef 6:21), Kolos (Ko 4:7-8) a dopisem Filemónovi,²⁵ jak nám dosvědčuje i zmínka ve 4. kapitole 2. listu Timoteovi, který Pavel sepisuje po Tychikově odchodu.
4. Mezitím se také Démas, zmíněný v Ko 4:14 a Fm 24, Pavlův společník, odvrátil od víry.

Takto navržený časový sled událostí ovšem vyžaduje, aby všechny listy z vězení, jsou-li psány z Cesareje, byly autentické. Pokud byly sepsány v tomto pořadí, nedávalo by smysl, aby list do Efezu byl zároveň v Efezu sepsán.

I tato teorie má ovšem své problémy, kterými jsou:

- a) Srovnáme-li informace o Pavlových společnících, je pravděpodobné, že 2. list Timoteovi byl sepsán nějakou dobu po listu Koloským. Lukáš, Démas, Marek, Timoteus a Tychikus jsou v době sepsání Koloským zjevně v Pavlově okolí. V 2. listu Timoteovi je po Pavlově boku pouze Lukáš. Timoteus se nachází dostatečně daleko, aby bylo třeba mu psát dopis, Marek má být přiveden k Pavlovi, Démas utekl a Tychikus je na cestě do Efezu. Je nepravděpodobné, že by k takovýmto událostem došlo za krátkou dobu.
- b) V 2. listu Timoteovi se apoštol vyjadřuje o své brzké smrti v 4,6. Na rozdíl od toho se v ostatních listech z vězení vyjadřuje spíše optimisticky.²⁶ To by vcelku nahrávalo spíše tomu, že byl 2. Timoteovi sepsán až v poslední fázi Pavlova života, při pobytu v římském vězení.
- c) Listy jsou psány zásadně odlišným stylem, což lze vysvětlit velkou flexibilitou Pavla, který mění svůj styl v závislosti na adresovaném problému a osobě příjemce. V opačném případě lze rozdíly v listech vysvětlit neautentičností některých (či všech) z nich, jak se i často děje, což by znamenalo zhroucení celé teorie o jejich sepsání v Cesareji.

²⁵ Ef 6:21.

²⁶ Srov. Ko 1:24, 4:18.

- d) List Filipským drží linku Pavlovy eschatologické myšlenky o budoucím vzkříšení, která se dá srovnat s tou v listu Římanům 8:19-25, nebo 1. Korintským 7:26-31. Proti tomu jsou listy do Efezu a Kolos spíše představiteli přítomné eschatologie, kdy v Ko 3:1-4 mluví autor již o tom, že „... *jste byli vzkříšeni s Kristem*“. Takový vývoj v myšlení předpokládá jistý časový odstup, a zdá se nepravděpodobné, že by apoštol v závislosti na adresátovi takto měnil svoji výpověď.

Efez – To, že by byl Pavel v Efezu vězněn se nikde ve Skutcích apoštolů, ani v jiných psaných zdrojích, explicitně nesdělují. 19. kapitola Skutků apoštolů ovšem mluví o delším pobytu Pavlově v tomto městě, i o pobouření, které měl svou činností u místních vyvolat. Ačkoliv je Lukáš, autor Skutků, výslovně zmíněn v Ko 4:14, a musel se tedy v době sepsání dopisu nacházet v Pavlově okolí, nepoužívá v případě kapitol popisujících Pavlovo působení v Efezu zájmeno „my“, a lze tak předpokládat, že nebyl těmto událostem osobně přítomen. Takový sled okolností by vylučoval místo sepsání jako Efez.

Řím – o římském uvěznění nám vypráví poslední, 28. kapitola knihy Skutků Apoštolů. Ačkoliv se podle popisu jednalo spíše o domácí vězení, než o těžký žalář, je evidentní, že Pavel byl v tomto období svého života pod ostrahou římské moci. Některé rukopisy též obsahují zmínku o tom, že Koloským byl napsán v Římě.²⁷ Optimismus obsažený v první kapitole listu by také nahrával relativně volnému režimu, ve kterém se měl Pavel v době svého římského věznění nalézat. Problém římské hypotézy spočívá především v geografických detailech. V Ko 4:9 se píše, že Pavel posílá Tychika a Onesima společně do Kolos. Nabízí se pochybnost o zdolatelosti cesty, delší než 1500km vzdušnou čarou, pro uprchlého otroka Onesima, aby se dostal k Pavlovi, bez toho, aby byl zadržen či zemřel hladu. Geograficky by takto dávalo mnohem větší smysl, pokud by byl list sepsán v Efezu, který je od Kolos vzdálen necelých 170km vzdušnou čarou. To stejné, byť v menší míře, platí i o zmínce v listu Filemónovi²⁸, kde Pavel žádá Filemóna o přípravu ubytování pro něho samotného, a také o blízké návštěvě Marka v Ko 4:10.

Vzhledem k tomu, že neexistuje žádný přímý důkaz o místě sepsání listů z vězení, z uvedeného vyplývá, že žádná z teorií nemůže být označena za vyloženě převažující. Efez, Cesarea i Řím se potýkají s vlastními argumenty pro a proti. V případě seznání listu do Kolos jako neautentického, samozřejmě informace obsažené v dopisech nemají valnou hodnotu a je možné, že byly do textu vpraveny pod záminkou vytvoření zdání pravosti, v návaznosti na jiné pavlovské listy. To stejné platí i o listech Filipským, Efezským, Filemónovi a 2. Timoteovi.

²⁷ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 133: Codex A a Codex B.

²⁸ Fm 22.

Určení doby sepsání listu je závislé na preferovaném místě sepsání podle teorií nastíněných výše. Obecně se klade jeho vznik do let 60-90 n. l.²⁹ V závislosti na místu sepsání by Efezským datem byla léta 53-55 n. l.³⁰ během 3. misijní cesty. Datem pro sepsání při věznění v Cesareji by byla léta 57-59 n. l. V případě věznění v Římě by byl list sepsán někdy od r. 59 n. l. do Pavlovi smrti, tj. cca 64 n. l. Podle informací od Římského historika Tacita, byly Kolosy i Laodikea v r. 60 nebo 61 n. l. srovnány se zemí zemětřesením, přičemž by bylo nezvyklé, vzhledem k Pavlově osobní angažovanosti, pokud by o tom v autentickém dopise nebyla učiněna zmínka. S ohledem na zmínku o Laodikeji v knize Zjevení 3,14, došlo zřejmě k obnově zdejší křesťanské obce, o Koloské obci však další zprávy nejsou.³¹ V případě pravosti listu by pak pravděpodobně došlo k sepsání před touto událostí. V případě pseudoepigrafu mohl autor zvolit neexistující obec schválně a podpořit tak jeho autoritu odkazem na Pavlovo předvídaní a nemožnost ověřit realie přímo ve zmíněné obci.

Odpůrci pravosti listu často argumentují pro pozdější datum sepsání, a ztotožňují bludaře, proti kterým je list částečně namířen, s gnostiky. Vzhledem k časové posloupnosti by pak list musel vzniknout až ve 2. století n. l.³²

4.3. Obsah

List do Kolos je dělen do 4 kapitol. Z hlediska rétoriky je pak list obvykle dělen takto³³:

- 1,1-11 – Úvod listu – *proemium*
 - 1,1-2 - *preskript*
 - 1,3-11 - *proemium*
- 1,11b-2,13 – Naučná část - *proemium*
 - 1,11b-23 – christologická část- *proemium*
 - 1,15-20 Christologický hymnus
 - 1,24-2,5 – autorita apoštolů
 - 2,6-23 – protiheretická část – *propositio/probatio*
- 3,1-4,6 – Parenetická část: Starý a nový člověk - *exhortatio*
 - 3,1-17 – katalog neřestí a ctností
 - 3,18-4,1 – řád domácnosti (Haustafeln)
 - 4,2-6 – závěrečné napomenutí
- 4,7-18 – Závěr listu – *postskriptum*

²⁹ AUNE, The Westminster dictionary, s. 104.

³⁰ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 105.

³¹ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 679.

³² BARTH, BLANKE, Colossians, s. 105.

³³ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 662.

Z hlediska rétorické analýzy je nesnadné list rozčlenit, vzhledem k přechodům a nehomogenitě textu.

Úvod (1,1-11) – V úvodu listu je v prvních dvou verších představen Pavel jako autor listu spolu s Timoteem jako spoluautorem (preskript). Ve zbytku úvodní části autor děkuje za víru obce a přimlouvá se za ni. Je zde také zmíněn Epafras coby učitel obce. Část 1,3-8 je složena z jediné věty.³⁴

Naučná část (1,11b-2,13) – je rozdělena do 3 samostatných dílů:

Christologická část (1,11b-23) – Obsahuje představení Krista jako smírce a prostředníka spásy. V části 1,15-23 je obsažen christologický hymnus. Tato oslavná část je zpravidla považována za starší dílo jiného autora, které bylo do textu vloženo, a upraveno do své současné podoby.³⁵

Autorita apoštolů (1,24-2,5) – Poslední část první a začátek druhé kapitoly obsahuje část posilující apoštolskou autoritu, a v ČEP je představena jako jeden oddíl pod názvem *Služba apoštolova*. Představuje tajemství (mysterion), do kterého Pavel uvádí všechny bez rozdílu. V této části je zmíněna Laodikea jako jeden z adresátů listu, což je pro některé badatele důvod k tvrzení, že toto město je skutečným adresátem epištoly.

Protiheretická část (2,6-23) – Zbytek 2. kapitoly obsahuje nabádání k žití v Kristu a varování před klamným filosofováním, v protikladu ke Kristu. ČEP dělí tuto část do dvou oddílů *Nový život v Kristu* a *Odmítnutí bludařů*. Kristus je představen jako ten kdo je hlavou všech mocností a sil. Obsahuje také část, ve které se mluví o vzkříšení v minulém čase: „*S Kristem jste byli ve křtu pohřbeni a spolu s ním také vzkříšeni vírou v Boha, jenž ho svou mocí vzkřísil z mrtvých.*“³⁶, což je v rozporu s výpovědí pastorálních epištol a jiných futuristicko-eschatologických výpovědí, a zakládá tak jeden z argumentů pro odmítání pravosti listu.

Parenetická část (3,1-4,6) – Celá 3. kapitola a začátek 4. pokrývá parenetická část. Lze ji rozdělit na individuální (3,1-17) a sociální (3,18-4,1) část. ČEP označuje individuální část jako *Ráz nového života*, a sociální část jako *Pravidla společného soužití*. Druhá, sociální, část obsahuje i prvních 5 veršů oddílu *Závěrečné pokyny a vzkazy*.

Individuální část – Pokračuje v myšlence přítomné eschatologie a předkládá seznam ctností a neřestí, kterých je třeba se zbavit (resp. přidržet). Povzbuzuje tak čtenáře ke směřování k tomu,

³⁴ Z hlediska struktury listu je, oproti ostatním pavlovským listům, nezvyklé, že je hlavní téma dopisu řešeno až od 2,5, a celá předchozí část je tak v podstatě úvodem k problému bludařů. STUCKENBRUCK, Loren T. Colossians and Philemon. In: DUNN, James D. G. The Cambridge companion to St. Paul. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 117

³⁵ AUNE, The Westminster dictionary, s. 105.

³⁶ Ko 2,12.

co je nad nimi, a naopak od pozemských věcí, aby se mohli ukázat ve slávě s Kristem ve chvíli jeho příchodu.

Sociální část – Individuální část plynule přechází do fáze domácích řádů, ve kterých jsou představeny pokyny pro soužití v křesťanské domácnosti (Haustafeln). Upravuje vztahy žen a mužů, dětí a rodičů, a otroků a pánů. Tato část je důležitá nejen pro svou paralelu v listu Efezským, ale poukazuje na změnu ve vnímání blízkosti parúsie.

Závěrečné napomenutí – V závěru nabádá autor čtenáře k vytrvání v modlitbách. Tato část obsahuje explicitní informaci o Pavlově věznění.

Závěr dopisu (4,7-18) – Pokrývá zbytek 4. a poslední kapitolu listu, a většinu oddílu *Závěrečné pokyny a vzkazy* podle dělení ČEP. Tato část nám poskytuje nejvíce informací, o které se lze opřít při rozklíčování momentální situace apoštola Pavla. Předeseílá vyslání Tychika a Onezima. Vyřizuje pozdravy od Aristarcha, Marka, Justa, Epafra, Lukáše a Déma, a zasílá vzkaz Archippovi. Znovu zmiňuje Laodikeu a Hierapoli. Nakonec zdraví i sám za sebe a opakuje informaci o svém věznění.

4.4. Autenticita

Autenticita listu byla v průběhu historie biblistiky mnohokrát zpochybňována. Z dvojice listů Koloským – Efezským, je ovšem Ko méně často napadán. Na rozdíl od listu Efezským je Koloským pravděpodobně zpochybňován až v moderní době, nikoli již ve starověké církvi. T. Meyerhoff ve svém díle *Der Brief die Kolosser* z r. 1838 zpochybňuje pravost dopisu na základě stylu, obsahu i podobnosti s listem do Efezu.³⁷ F. C. Baur a Tübingenská škola považuje bludaře zmíněné v listu za představitele gnóze z 2. stol. n. l.³⁸ Hypotézou H. J. Holtzmanna byla existence starší kratší verze listu Koloským, která byla autorem Efezským přepracována a rozšířena. Stejnou hypotézu zastává nezávisle i Masson.³⁹ Ve prospěch listu jistě hraje dlouhá tradice jeho čtení v křesťanských obcích i to, že až do 19. století nedošlo k jeho zpochybnění, což ukazuje na pevnou zakotvenost v praxi církve. Stuckenbruck považuje za možnou i variantu, že byl list sepsán osobou blízkou Pavlovi ještě za jeho života, vzhledem k silnému pavlovskému vlivu v textu.⁴⁰

Pro přehlednost lze argumenty rozdělit v tomto smyslu:

1) **Literární** – Při snaze o rozklíčování autenticity listu jsou literární argumenty pravděpodobně nejméně závažné a snadno vysvětlitelné, bez narušení pravosti listu. List Koloským obsahuje z hlediska literárního stylu a obsahu několik detailů, které ho odlišují od ostatních Pavlových

³⁷ AUNE, *The Westminster dictionary*, s. 572.

³⁸ KÜMMEL, *Introduction to the New Testament*, s. 340.

³⁹ KÜMMEL, *Introduction to the New Testament*, s. 340.

⁴⁰ DUNN, James D. G. *The Cambridge companion to St. Paul*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 119

autentických listů. Rozdíl se týká slovní zásoby i větné stavby. Ko obsahuje 36 slov, které se objevují ve zbytku Nového zákona, nikoli však v pavlovských listech (nepočítaje Efezským a pastorální epištoly, jejichž pravost je také zpochybňována). Stejně tak obsahuje text velké množství synonym, což je netypické pro Pavlův styl, jako například: „..., aby vás před Boží tváří přivedl svatý, neposkvrněný a bez úhony -...“⁴¹, či „...abyste plně se vši moudrostí a duchovním pochopením poznali jeho vůli.“⁴². V textu listu Koloským se také často vážou genitivu, což je pro Pavlovy nezpochybňované listy též nezvyklé. Původní řecký text Ko 2,2 čte „...παν πλουτος της πληροφοριας της συνεσεως.“ či v případě 2,12 „...της πιστεως της ενεργειας του θεου.“. Za zmínku stojí také absence, pro Pavlův styl typické, spojky μεν – δε.⁴³ Oproti jednoduchému jasnému stylu Pavlova je list Koloským psán v dlouhých navazujících větách překypujícími infinitivními vazbami a participii. Ko 1,9-20 nebo 2,9-15 představují části složené z jediné věty, což je typickým znakem pro hebrejskou větnou stavbu. Některé časté Pavlovy koncepty, jako ospravedlnění, spása, zjevení či sláva v listu chybí. Nejvíce odlišností se dle E. Percyho objevuje v kapitole o bludařích, což je ale pochopitelné vzhledem k úplné novosti tématu, které se na jiném místě v Corpus Paulinum neřeší.⁴⁴ Naopak list obsahuje také jiné termíny, které se dále v Novém zákoně vyskytují pouze u Pavla. Například mediopasivní sloveso *χαριζεσθαι* (*odpustit*), které se vyskytuje ve verších 2,13 a 3,13, lze pak v NZ dohledat již jen v 2. listu Korintským.⁴⁵ Tyto odlišnosti ve stylu a jazyce listu však jistě nejsou přímými důkazy, podle kterých by bylo možné epištolu odsoudit jako nepravou. Obhájcí pravosti tyto rozdíly naopak považují za důkaz apoštolovy flexibility a literárního umu, kdy mění styl a výrazy na základě recipientova založení, a napomáhá tak kladnému přijetí listu. Taktéž je možné ho vysvětlit hymnickým stylem, kterým je epištola psaná. Lze též předpokládat, že se literární styl Pavlův mohl v čase vyvíjet. Dalším možným vysvětlením je teorie o sepsání listu nějakým sekretářem nebo jedním z Pavlových pomocníků, kterému byl dopis nadiktován, a apoštol ho poté jen stvrdil vlastním podpisem. Tímto pomocníkem mohl být například Timoteus, který je i uveden jako spoluautor listu.⁴⁶

2) **Doktrínální** - Badatelé často namítají, že způsob, jakým autor listu oponuje naukám bludařů v 2. kapitole, je neslučitelný s pavlovskou teologií v ostatních listech⁴⁷. Jedním z propagátorů této teorie byl Rudolf Bultmann, podle něhož nauka v listu představuje křesťanskou gnózi⁴⁸, a je tak

⁴¹ Ko 1,22.

⁴² Ko 1,9.

⁴³ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 341.

⁴⁴ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 575.

⁴⁵ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 341.

⁴⁶ Ko 1,1.

⁴⁷ Wedderburn například považuje, v některých aspektech, teologii listu bližší spíše listu Židům, který si Pavlovo autorství ani nenárokují. LINCOLN, Andrew T. a A. J. M. WEDDERBURN. *The theology of the later Pauline letters*. New York: Cambridge University Press, 1993, s. 59

⁴⁸ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 114.

příkladem úpadku pavlovské teologie. Nauku v listu obsaženou tak lze vyjádřit pojmem protignostická gnóze. Z toho dle Bultmanna vyplývá, že Pavel nemůže být skutečným autorem listu. Přítomnost gnostických myšlenek je také často připomínána jako důvod pro nemožnost Pavlova autorství, protože gnóze je záležitostí až 2. století. Počátky gnóze však nelze vyloučit ani v Pavlově životě, na rozdíl od plně rozvinuté gnóze 2. století. Clinton E. Arnold naopak považuje Koloskou herezi za spojení lokálních náboženských systémů s nově příchozím křesťanstvím, proti kterému se Pavel vyhrazuje zdůrazněním přítomnosti eschatologie a Kristova panství nad církví, což Pavlovo autorství nevyklučuje.⁴⁹

3) **Intertextuální** – Intertextualita hraje velkou roli ve prospěch autenticity listu Koloským, a to především díky svému úzkému vztahu s listem Filemónovi, se kterým sdílí velké množství reálií. List Filemónovi je navíc až na výjimky považován za autentický. Mezi paralely těchto dvou listů patří:

- a) Oba listy uvádí Timotea jako spoluautora dopisu (srov. Ko 1,1 a Fm 1,1).
- b) Pozdravy na konci dopisů jsou od stejné skupiny osob, tj. Aristarcha, Marka, Epafrase, Lukáše a Démase (srov. Ko 4,10-14 a Fm 23-24).
- c) List Filemónovi označuje Archippa za spolubojovníka a list Koloským ho nabádá ke konání jeho služby (srov. Ko 4,17 a Fm 2).
- d) Uprchlý otrok Onesimus, kterému je věnována velká část listu Filemónovi, je v listu Koloským opět zmíněn jako spolucestující Tychika, a je označen za „*věrného a milovaného bratra*“ (srov. Ko 4,9 a Fm 10).

Intertextualitu lze také popsat ve vztahu k jiným Pavlovským listům ve smyslu paralelních textů ze Starého Zákona. Obdobné pasáže z listu Koloským lze najít i v obou listech do Korintu a v listu Římanům. Tato podobnost je ovšem interpretovatelná jak ve smyslu Pavlova autorství, který používá stejné formulace a oblíbené pasáže, tak ve smyslu jiného autora, který seznámen s oblíbenými pasážemi Pavla, použil tyto při konstrukci věrného podvrhu.⁵⁰

Vzhledem k výše zmíněným paralelám v listech je, za předpokladu autenticity listů, nepředstavitelné, že by nebyly napsány ve stejnou dobu. Samozřejmě nelze vyloučit ani to, že případný autor použil detaily z listu Filemónovi, aby dodal svému výtvaru na autoritě pomocí obecně uznávaného Pavlova listu. Samostatnou kapitolu v intertextualitě listu Koloským hraje výjimečná podobnost s listem Efezským, které bude věnována samostatná kapitola.

⁴⁹ ARNOLD, Clinton E. *The Colossian Syncretism: The Interface between Christianity and Folk Belief at Colossae*. Grand Rapids: Baker Books, 1996, s. 310

⁵⁰ BEETHAM, Christopher A. *Echoes of Scripture in the Letter of Paul to the Colossians*. Leiden: Brill, 2008, s. 263

Žádný z přednesených argumentů nepředstavuje přímý důkaz k závěru, že list nemůže být jednoznačně označen za nepravý, a stejně jako T. Meyerhoff můžeme uplatnit princip *in dubio pro reo*, tj. že v případě nedostatku důkazů se právo přiklání ve prospěch obviněného. Obdobně se vyjadřuje Ian Smith, když si pokládá otázky: 1) Proč by autor pseudoepigrafického spisu použil všechna jména z poslední kapitoly listu Filemónovi? 2) Proč by psal do obce jménem apoštola, který ji ani nezaložil? Na základě neschopnosti na tyto otázky uspokojivě odpovědět tak dochází k závěru, že neexistuje dostatek důkazů k odmítnutí skutečného Pavlova autorství.⁵¹ Snahy o rekonstrukci hereze, proti které se autor v listu vymezuje, nám taktéž nepomáhají určit skutečného autora či dobu vzniku, vzhledem k rozporným interpretacím informací v epištole a absencí jiných zdrojů.

⁵¹ SMITH, Ian K. *Heavenly perspective: a study of the apostle Paul's response to a Jewish mystical movement at Colossae*. New York: T & T Clark, 2006, s. 16

5. List Efezským

List apoštola Pavla do Efezu je, společně s listem do Kolos, jedním z nejvíce zpochybňovaných epištol Corpus Paulinum. Řadí se též mezi tzv. *dopisy z vězení*⁵². List se z hlediska stylu i obsahu od ostatních epištol odlišuje, což bylo také základem pro hypotézy označující ho za okružní dopis s vynechaným místem pro vložení adresy⁵³, či uměle sepsaný úvod k souboru všech listů. Je tedy často označován za pseudoepigrafní⁵⁴. V souboru listů se nachází na 5. místě za listem Galatským a před listem Filipským.

Nejstarším dochovaným fragmentem textu Efezským je Papyrus 46⁵⁵, což je řecký rukopis z let 150-250 n. l.

5.1. Efez v kontextu novozákonní doby.

Město Efez (řecky *Εφεσος*) bylo starověké město nacházející se na pobřeží Egejského moře v historickém regionu iónského Řecka, v Malé Asii. Bylo založeno v 10. st. př. n. l. jako řecká kolonie. Jednalo se o důležitý obchodní přístav antického Řecka, a později i Byzantské říše. Z hlediska křesťanství je město důležité křesťanskou obcí založenou samotným apoštolem Pavlem, jak je popsáno v 19. kapitole Skutků apoštolů. Efez je také jednou ze sedmi církví zmíněných ve Zjevení sv. Jana, a je mu věnována celá 2. kapitola. Kromě biblických zmínek hostoval Efez také několik koncilů v letech 431, 449 a 475 n. l.

V období biblických událostí a vzniku novozákonních spisů byl Efez také hlavním městem římské provincie Asia, což z něj činilo i významné administrativní centrum oblasti. Je možné, že to byl jeden z důvodů pro Pavlovo dlouhé setrvání ve městě. Velké město se zásadním postavením v římské říši mu zajisté usnadňovalo práci při rozesílání korespondence a velký počet lidí a cestujících zase skýtal mnoho materiálu pro křesťanskou misii. Přístav, na kterém bylo město závislé coby obchodní uzel, postupem času upadal kvůli nesplavnosti řeky, která umožňovala lodím přístup. Obyvatelé město postupně opouštěli, až bylo v 15. století opuštěno zcela. Dnes dokazují jeho fyzickou přítomnost pouze ruiny.

⁵² Viz kap. 2.

⁵³ Taková praxe ovšem nemá v antické korespondenci srovnání. LINCOLN, Andrew T. Ephesians. In: DUNN, James D. G. *The Cambridge companion to St. Paul*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 133

⁵⁴ Zajímavou teorii v tomto ohledu přináší práce Minny Shkul, která považuje list za dílo formující identitu křesťanů v popavlovské době a považuje tak list za pseudoepigrafní. SHKUL, Minna. *Reading Ephesians: exploring social entrepreneurship in the text*. New York: T & T Clark, c2009. ISBN 9780567287779.

⁵⁵ ŠIMANDL, Josef, Eberhard NESTLE, Kurt ALAND, Ladislav TICHÝ, Petr FRYŠ, Pavel NÁPRAVNÍK a Vladimír PETKEVIČ. *Řecko-český Nový zákon: Novum Testamentum Graece*. Praha: Česká biblická společnost, 2011.

5.2. Datum a místo sepsání

Datum a místo sepsání Efezským se zásadně liší na základě pozice zaujímané vzhledem k jeho pravosti, stejně jako u listu do Kolos. Obecně se jeho vznik klade do let 70-90 n. l., tedy ke konci prvního století. List samotný neobsahuje žádné zásadní informace, které by indikovaly, kde a kdy byl sepsán. Kromě informace, že je Pavel *vězněm Krista Ježíše pro vás pohany* (3:1), a místního určení *věrným, kteří jsou v Efezu* (1:1), neobsahuje list žádná další geografická upřesnění. Informace o Efezu se navíc nenalézají ve starších rukopisech, a zřejmě byla přidána až při pozdějších redakčních úpravách. V případě, že považujeme list za autentický, musí jeho vznik spadat do doby před smrtí apoštola Pavla, která je tradičně datována do r. 64 n. l. Epištola by pak byla sepsána během některého z Pavlových pobytů ve vězení. Tradičně v Římě, Efezu nebo Césareji. Pavlovo věznění je v případě Říma a Césareje popsáno ve Skutcích apoštolů, a v případě Efezu předpokládáno na základě dlouhého pobytu (3 roky) a pobouření způsobeného jeho působením.⁵⁶ Vzhledem k podobnosti situace bude teorie o jednotlivých možných místech Pavlova uvěznění více rozepsána u listu Koloským.

Badatelé obhajující neautentičnost listu ho naopak kladou do výše zmíněných let 70-90 n. l. Rok 90 představuje dobu, kdy mělo dojít k sebrání pavlovských epištol do uceleného souboru. Dopis cituje Klement Římský ve svém listu do Korintu, který se tradičně datuje do r. 96, na konec vlády císaře Domiciána.⁵⁷

5.3. Obsah

List do Efezu obsahuje celkem 6 kapitol. Z hlediska rétoriky lze obsah dělit takto:⁵⁸

1,1-23 – Úvod listu – *exordium*

1,1-2 – *preskript*

1,3-23 – *proemium*

2,1-3,21 – Naučná část – *narratio*

2,1-10 – Biografické vzpomínky

2,11-22 – Ekleziologické vzpomínky

3,1-13 – Apoštolské vzpomínky

3,14-21 – Děkováná modlitba

4,1-6,9 – Parenetická část – *exhortatio*

4,1-16 – Ekleziologické nabádání

4,17-5,20 – Individuální etika: Starý a nový člověk

⁵⁶ Sk 19:23-40.

⁵⁷ AUNE, The Westminster dictionary, s. 536.

⁵⁸ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 664.

5,21-6,9 – Sociální etika: řád domácnosti

6,10-24 – Závěr listu – *peroratio*

6,10-17 – Závěrečná pareneze

6,18-24 – *postskript*

Úvod (1,1-23) – Úvod pokrývá celou první kapitolu.

Preskript - Starší rukopisy listu neobsahují v preskriptu (v ČEP označeném jako *Vstupní pozdrav*) údaj *εν Εφεσω* (v Efezu). Tato skutečnost byla ve spojitosti s netradičním obsahem zámkou pro vznik teorie o okružním dopisu. Ta vysvětluje spis jako adresovaný do několika obcí v oblasti Malé Asie a dokonce jej, z rétorického hlediska, považuje spíše za homílii, teologický traktát či za úvod k pavlovským dopisům. Stavba první věty listu také naznačuje, že byl list původně adresován do dvou obcí. Pozdější redaktor pak obě adresy vymazal, ale zanechal v textu spojku *και*, čímž vytvořil nerovnost v textu⁵⁹. Preskript je v případě Efezským výrazně kratší než v ostatních listech Corpus Paulinum.

Proemium - obsahuje 2 části – eulogii (1,3-14) a poděkování (1,15-23) – což je pro Pavla netypické.⁶⁰ Celá tato část vrcholí v christologickém hymnu (1,20-23). ČEP nazývá celý oddíl eulogie a děkování dohromady jako *Díkuvzdání*.

Naučná část (2,1-3,21) – Tato část pokrývá celou 3. a 4. kapitolu. Základem je soteriologická výpověď v 2,6 „...spolu s ním nás vzkřísil a spolu s ním uvedl na nebeský trůn v Kristu Ježíši.“, která je dále rozvíjena.

Biografické vzpomínky (2,1-10) – Autor připomíná čtenářům jejich život před křtem, a vyzdvihuje spásu skrze Boží milost. Vzhledem k formulaci 2,6, lze tuto tezi zařadit do oblasti prezentní eschatologie, která předkládá vzkříšení jako již proběhlou záležitost. Tato část tvoří v ČEP jediný oddíl pod názvem *Od smrti k životu*.

Ekleziologické vzpomínky (2,11-22) – Prezentuje představu církve, spojené z křesťanů ze židů a z nežidovských národů, vytvořené Kristem skrze prolitou krev, čímž „...zbořil zed, která rozděljuje a působí svár.“⁶¹ Církev má pak spočívat na apoštolech a Kristu jako úhelném kameni,⁶² ale má představovat i výhled do budoucna, kdy církev i nadále roste jako chrám a její členové „...společně budování v duchovní přibýtek Boží.“⁶³ Tato část tvoří v ČEP jediný oddíl pod názvem *Církev z židů i pohanů*.

⁵⁹ LINCOLN, Andrew T. Ephesians. In: DUNN, James D. G. The Cambridge companion to St. Paul. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 134

⁶⁰ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 665.

⁶¹ Ko 2,14

⁶² Ko 2,20

⁶³ Ko 2,21-22.

Apoštolské vzpomínky (3,1-13) – Autor v tomto oddílu dále rozvíjí předchozí tvrzení o apoštolech a prorocích jako základu církve, a představuje se, coby apoštol, jako ten, komu bylo dáno poznat tajemství, a kdo je nyní vyjevuje církvi, totiž že křesťané z nežidovských národů mají podíl na evangeliu spolu se židy.⁶⁴ V první verši též explicitně sděluje, že je vězněn.

Děkováná modlitba (3,14-21) - Naučná část je uzavřena děkovnou modlitbou za poznání skutečné lásky Krista. Apoštolské vzpomínky spolu s děkovnou modlitbou tvoří v ČEP samostatný oddíl pod názvem *Apoštolská služba církvi*.

Parenetická část (4,1-6,9) – Parenetická část rozvíjí tezi o spojení křesťanů ze židů a z nežidovských národů z 2. kapitoly, a nabádá k jednotě církve.

Ekzeziologické nabádání (4,1-16) – V první verši je zopakována informace o Pavlově věznění. Dále autor nabádá čtenáře k jednotě církve, a předkládá dary, které jsme od Krista obdrželi k naplnění tohoto cíle. Nakonec přirovnává církev k tělu, jehož hlavou je Kristus. Z té pak roste tělo spojené láskou jako klouby.⁶⁵

Individuální etika (4,17-5,20) – Paralelně k listu Koloským obsahuje Efezským také parenetickou část individuální etiky. Autor nabádá k odhození vášní a “...obléknutí nového lidství.”⁶⁶ Pisatel připojuje příklady, kterých je třeba se vyvarovat, jako krádeže, smilstvo, špatná mluva, opíjení se, atd., a v 5,14 vkládá povzbuzení k bdělosti, v návaznosti na výpověď v 2,6: “*Probud’ se, kdo spíš, vstaň z mrtvých, a zazáří Ti Kristus.*”⁶⁷

Sociální etika (5,21-6,9) – Konec 5. a začátek 6. kapitoly obsahují řady domácnosti,⁶⁸ upravující pravidla soužití křesťanů. Vyjadřuje se k pravidlům soužití žen a mužů, dětí a rodičů, i otroků a pánů. Tato část je v ČEP nazvána *Znaky nového života: pokora*.

Závěr listu (6,10-24) –

Závěrečná pareneze (6,10-17) – Předposlední část obsahuje závěrečné nabádání k oblečení *boží zbroje*, jak v přirovnání nazývá ctnosti pravdu, spravedlnost a službu evangeliu, k boji proti zlu. Tato část je ve zvláštním kontrastu s mírumilovným obsahem zbytku listu. ČEP tento oddíl nazývá *Výzbroj proti zlému*.

Poskriptum (6,18-6,24) – Závěrem listu vyzývá čtenáře k modlitbám a přimluvám. Nakonec doporučuje Tychika a následuje závěrečným pozdravem.

⁶⁴ Ko 3,6.

⁶⁵ Ko 4,16.

⁶⁶ Ko 4,24.

⁶⁷ Ko 5,14.

⁶⁸ Srov. Ko 3,18-4,1.

5.4. Autenticita

Autenticita listu Efezským nebyla prvotní církví zpochybňována a Pavlovo autorství bylo běžně přijímáno. Díky tomu si také list našel místo v kánonu novozákonních knih. První stín nad pravostí listu přichází od Erasma, který si všímá rozdílů ve stylu jazyka listu a nepovažuje za možné, že by byl sepsán Pavlem.⁶⁹ Později pravost listu rozporují další – E. Evanson (1792), De Wette (1826). F. C. Baur a Tübingenská škola považují list za typický příklad raného katolicismu a kladou jeho vznik do 2. století. Holtzmann-Massonova teorie považuje list za přepracovanou podobu původní verze listu Koloským. I přes mnohé problémy má však pravost listu mnoho obránců. Tradiční pohled uznávající pravost listu se opírá o následující sadu argumentů:

a) Pavel je uveden jako autor listu v preskriptu, stejně jako je tomu v jiných listech Corpus Paulinum. Pozdrav je tradičně spojen s díkuvzdáním. Kromě toho je jeho jméno zmíněno znovu v textu (3,1), stejně jako je tomu v listech Galatským, Koloským, nebo Filemónovi. Celý text dopisu je protkán osobními zmínkami: slyšel o víře obce v Pána Ježíše (1,15), nepřestává děkovat a stále vzpomíná (1,16), sám sebe označuje za vězně Krista Ježíše (3,1; 4,1), označuje se za toho, komu bylo dáno poznat tajemství (3,3), je služebníkem Krista (3,7), nabádá čtenáře, aby se nedali odradit jeho utrpením (3,13), nabádá čtenáře, aby nežili, jako žijí pohané, žádá o přímluvu za sebe (6,18) a vše ukončuje osobním pozdravem (6,23-24). Tento osobní styl listu představuje pro některé badatele dostatečný důkaz k identifikaci Pavlova osobního stylu. Osobní přístup apoštola je sice pro pavlovské dopisy typický, nedokazuje ovšem skutečné Pavlovo autorství, protože ho lze snadno napodobit.

b) List byl prvotní církví obecně přijímán a užíván od poloviny 2. století. Odrazy myšlenek listu Efezským lze nalézt u Klementa Římského, Ignácia, Polykarpa, Herma i v Didaché.⁷⁰ Na základě toho je možné předpokládat, že byl list obecně přijat již před vznikem Klementova listu do Korintu z roku c. 96 n. l. List měl také své místo v Markionově kánonu, byť (podle Tertulliana) pod názvem *Laodicejským*. List využívaly také heretická sekta Ofitů, následovníci gnostiků Valentina a Basilidea. Byl součástí pavlovských spisů latinských i syrských překladů.

c) List má zjevně pavlovskou strukturu, která koresponduje s dalšími pavlovskými epištolami. Obsahuje typické části jako vstupní pozdrav, díkuvzdání, naučnou a parenetickou část, závěrečný pozdrav a požehnání. Ačkoliv se jedná o běžný obsah epistolárního žánru, tak je zde viditelný specificky pavlovský modus, zvláště pokud se jedná o propojení morálního rozměru s teologickou argumentací, což je Pavlův typický přístup k řešení konkrétního problému.

⁶⁹ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 357.

⁷⁰ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 497.

d) Jazyk listu obsahuje vedle rozdílů i typické znaky pavlovských dopisů. Citace ze Starého zákona (4,8) i používání starozákonních obrátů jsou typickými znaky listů apoštola Pavla.⁷¹ Slovní zásoba listu je ve skutečnosti bližší nezpochybnovaným listům v případě Efezským, než na příkladu jeho sesterského listu Koloským.⁷²

e) Teologické akcenty listu korespondují s pavlovskou teologií. Přisuzuje Otci slávu (1,17), moc (1,19) i milosrdenství (2,4). Častý je také obrat „v Kristu“ (1,3; 10-11). Zdůrazňuje hodnotu Kristova kříže (2,13) a neopomíjí ani zásadní roli Ducha svatého (2,18; 4,30; 6,17). Ve verši 1,5 také zdůrazňuje Boží předurčení věcí.

f) Historická data v případě listu Efezským mluví spíše z pozice své absence. Není zmíněno rozboření Jeruzalémského chrámu v r. 70 n. l. ve spojitosti s 2. kapitolou, a zmínkou o zboření zdi mezi židy a pohany (2,14). Stejně tak koresponduje jednoduchost prvotní církve s ekzeziologickou tezí listu. Dějepisné argumenty tak hrají spíše ve prospěch ranějšího vzniku listu, než pro jeho vznik až koncem 1. století.

Takto nastíněné argumenty ukazují, proč bylo pro prvotní křesťanské obce snadné přijmout epištolu jako pravé dílo apoštola Pavla.

Následuje výčet argumentů používaných pro zpochybnování pravosti epištoly:

a) List obsahuje několik termínů, které jsou pro Pavla netypické, a které ve svých listech nahrazuje jinými. Například v dalších listech používá různé výrazy pro ďábla, nikdy však výraz *διαβολος* (*diabolos*), který používá autor listu Efezským. Stejně tak je *εν τοις επουρανοις* (*en tois epúranois*) spojení, které se nevyskytuje v nezpochybnovaných Pavlových listech. Používání nových slov v nových situacích však není v pavlovských listech nic nevídaného, a nezakládá tak jednoznačný důkaz o nepravosti listu. Stejně jako u listu Koloským je pak stavba textu často zahlcena vrstvením synonym a genitivních vazeb, typickým pro Kumránskou literaturu. Podle K. G. Kuhna je v listu do Efezu hebrejský syntax 4x častěji k vidění než u ostatních listů Corpus Paulinum.⁷³ Použití odlišného literárního stylu může být stejně tak obhájeno odlišnou životní situací autora, kterou pobyt ve vězení dozajista představuje, či velkou literární zdatností.

b) List do Efezu obsahuje velké množství materiálu přejatého z listu Koloským. Taková obsahová shoda nepanuje mezi žádnými dalšími dvěma pavlovskými epištolami, což pro mnohé představuje důkaz o nepravosti listu. Ačkoliv se materiál velmi podobá slovníkem i myšlenkami, jsou mezi texty velmi nápadné rozdíly. Je nepravděpodobné, že by autor Ef znal list Koloským dokonale z paměti, či že by byly listy psány současně. M. Dibelius považoval údajné použití listu do Kolos jako

⁷¹ srov. Ř 10,8 a 1. Kor 3,9.

⁷² GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 498.

⁷³ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 358.

podklad k sepsání Efezským za rozhodující důkaz k odmítnutí jeho autenticity.⁷⁴ Ch. Mitton naopak považuje za rozhodující ty části, kde Ef používá více myšlenek z Ko k vytvoření jedné kompaktní statě, a považuje to za důkaz odlišných autorů obou listů, kdy autor Ef vytváří text podle paměti, ale nezná ho dokonale.⁷⁵ Podobnost epištol však neposkytuje přesvědčivý důkaz k obhájení či vyvrácení pravosti kteréhokoli z nich. Obhájci pravosti tak budou argumentovat, že takovýto výsledek zapadá do teorie o současném sepsání listů, a že imitátor by se více přidržel své předlohy, jak tvrdí Mitton.⁷⁶

c) Efezským v několika případech využívá termíny známé z pavlovských dopisů, ale dává jim odlišný význam. Tam kde je například v Ko použito slovo *μυστηριον* (*mysterion*) ve spojení s Kristem, tam je v Ef tímto slovem označeno spojení židů a pohanů. Dále tam kde je v Ko 1,25 použito slovo *οικονομια* (*oikonomía*) pro svěřený úkol, tam ho Ef 3,2 používá pro Boží plán.⁷⁷

d) Porovnáním Ef s homologumeny dochází Goodspeed a Mitton k závěru, že autor Ef znal ostatní pavlovské listy, spíše však z pohledu Pavlova žáka. Argumentují skutečností, že nezpochybňované dopisy neobsahují takové množství paralel s ostatními listy Corpus Paulinum jako Efezským, který čerpá ze silných momentů ostatních listů. Existence paralel však nedokazuje závislost, ani stejného autora. Mittonův důkaz pak spočíval pouze na srovnání s epištolou Filipským, což je se zdá jako nedostatečné k založení přesvědčivé obžaloby.

e) Pohledem na obsah dopisu můžeme seznat, že se liší od ostatních pavlovských epištol. Ačkoliv je jeho struktura podobná jako v případě Ko, neobsahuje list Efezským žádný konkrétní problém, který by byl záminkou pro sepsání dopisu, jak je to v pavlovských listech běžné. To vedlo k sestavení teorie o homílii podle J. Moffata⁷⁸, či cyklickém dopisu, což by vysvětlovalo jeho obecný obsah, ale samo o sobě nezakládá důkaz, že by Pavel nemohl být autorem. Zmínky o Pavlovi by pak byly uměle dodány do textu. Badatelé se v tomto případě odkazují na části textu kde se má Pavel označovat za „daleko nejmenšího ze všech bratří“ (3,18), či „slyšeli jste jistě o milosti, kterou...“ (3,2), a dávají je do kontrastu s Pavlovým zvykem příliš nezveličovat vlastní jednání výrazy, které vidíme zde.

f) List Efezským vykresluje v 2. kapitole spor mezi křesťany ze židů a z nežidovských národů jako uzavřenou záležitost, ačkoliv další pavlovské epištoly naznačují, že spor stále probíhá, a obecná shoda badatelů předpokládá, že tento spor nemohl být vyřešen v průběhu Pavlova života.⁷⁹ Goodspeed argumentuje v tomto případě přirozeným průběhem vyřešení sporu v podobě rozboření Jeruzalémského chrámu v r. 70 n. l., čímž se těžiště církve přesunulo do řeckého pojetí

⁷⁴ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 501.

⁷⁵ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 502.

⁷⁶ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 512.

⁷⁷ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 360.

⁷⁸ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 504.

⁷⁹ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 505.

a židokřesťané postupem času splynuli s většinou.⁸⁰ To by v každém případě posouvalo dobu vyřešení sporu mimo rámec Pavlova života, spolu s dobou vzniku listu.

g) Přirovnání Krista k hlavě, a církve k tělu ve 4. kapitole listu, bylo F. C. Baurem, a později i E. Käsemannem a H. Conzelmannem přirovnáváno ke gnostickému mýtu o spasiteli, což by vyloučilo Pavlovo autorství, vzhledem ke zbytku jeho díla. Tato gnostická nauka byla však pevně formulována až Máním v průběhu 3. století, přičemž epištola Efezským byla v oběhu mnohem dříve.⁸¹

h) Pavlova nauka ohledně církve má odlišné akcenty oproti jiným pavlovským listům. V listu do Efezu je o církvi pojednáváno z univerzálního pohledu, ačkoliv běžně Pavel referuje o církvi v místním slova smyslu. Ačkoliv lze najít v pavlovské literatuře i tento význam církve, dle Goodspeeda je pro Pavla běžnější právě význam lokální.

i) Důraz, který klade list na autoritu apoštolů a proroků v Ef 2,20, které označuje za základ církve, považují odpůrci autenticity za jeden z bodů rozporu s pavlovskými epištolami. Srovnáním s 1. listem do Korintu, který v 3,11 označuje za jediný základ církve Krista, nalézáme zásadní rozpor v nauce. Stejně tak označuje Ef 3,5 proroky a apoštolů za „svaté“. Takové označení je dle Goodspeeda věrné až konci 1. století, kdy je pozice apoštolů a proroků více zdůrazňována a podporuje to referencemi z dalších novozákonních spisů, konkrétně Lk 1,70, či Zj 18,20; 21,14, a podobné reference v evangeliu podle Matouše, které používají stejná spojení, ačkoliv jsou pozdějšího data. T. K. Abbott považuje argument s použitím přízviska „svatí“ u reference o apoštolích a prorocích založený na moderním pochopení slova „svatý“ v etickém smyslu, a vzhledem k tomu, že Pavel nazývá svatými (οι αγιοι) i příjemce tajemství, nejedná se o odklon oproti běžnému označení věřících.⁸²

j) Srovnáním s dalšími pavlovskými epištolami docházíme k malým rozdílům v Pavlově christologii, kdy list do Efezu přisuzuje Bohu Otci některé vlastnosti, které tradičně přisuzuje Kristu. V Ef 2,16 tak přisuzuje Kristu smíření (stejně tak v Ko 1,20 a 2,13-14), a v Ef 4,11 Kristus povolává jednotlivce k pozicím služby v církvi, ačkoliv v 1. listu Korintánům je tato funkce přisouzená Bohu Otci. Ostatní pavlovské epištoly však také nevykazují naprostou konzistenci nauky, takže ji nelze očekávat ani v případě listu do Efezu.

k) V Ef 4,9 autor uvádí, že Kristus „... sestoupil dolů na zem.“. Tato část je tradičně interpretována jako Kristovo sestoupení do Hádu, čímž se vymyká Pavlově nauce, a není nikde jinde v pavlovské literatuře zmíněna.

⁸⁰ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 506.

⁸¹ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 506.

⁸² GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 524.

l) V textu dopisu je často používáno slovní spojení „v Kristu“ bez hlubšího významu, ačkoliv ho Pavel běžně užívá k vyjádření ztotožnění s Kristem. List Efezským ho používá spíše nahodile.⁸³ Není tomu tak ale ve všech případech. Například v Ef 2,13 je spojení „v Kristu“ použito v korespondenci s hlubším významem typickým pro Pavla.

m) Kristova smrt je v rozporu s pavlovským dílem zmíněna jen minimálně. Hymnická část Ef 1,15-2,10 například obsahuje dvě zmínky o vzkříšení, ale ani jednou smrt.

n) Srovnáním části popisující sociální etiku v listu Efezským (i Koloským) s 7. kapitolou 1. listu Korintánům docházíme k dalšímu rozporu. List do Korintu zjevně považuje za ideální život bez partnera, ale list do Efezu stanovuje pravidla pro soužití manželů. Tento odlišný přístup je obvykle vysvětlován vývojem v apoštolově myšlení. 1. list do Korintu pak má reflektovat období v Pavlově životě, kdy stále předpokládal blízkou parúsii, a manželství považoval za možnou překážku na cestě ke spáse. Přístup listu Efezským naopak reflektuje období rozplývání představ o brzkém návratu Krista, a cítí tak potřebu pareneticky působit na křesťanské obce stran pravidel jejich každodenního soužití.

o) Řády domácnosti v listu Efezským obsahují povzbuzení v 6,4 k vychovávání dětí v kázni a napomenutích našeho Pána. Tento požadavek není obsažen v textu listu do Kolos, a Goodspeed je přisuzuje dlouhodobějšímu výhledu v sociální parenezi listu.⁸⁴ I tento detail ale lze vysvětlit odlišným důrazem v konkrétní situaci adresátů.

p) Z Ef 2,11 vyplývá, že autor drží zdrženlivý postoj vůči obřízce, ačkoliv na jiných místech Corpus Paulinum Pavel považuje obřízku za důležitou, byť by neměla být nucena křesťanům z nežidovských národů, jak říká text v 15. kapitole Skutků apoštolů.

Všechny přednesené argumenty, stejně jako v případě listu Koloským, nepředstavují samostatně přesvědčivý důkaz k odmítnutí Pavlova autorství listu, jak je zjevné i z pokračující debaty o autenticitě listu na poli biblistiky. Odpůrci Pavlova autorství užívají kumulativní efekt minoritních nesrovnalostí, a obhájci považují za nepravděpodobné, že by imitátor vytvořil text natolik podobný a přesto odlišný, pokud by se snažil o vytvoření věrného falsu. Mezi badateli stojícími proti autenticitě listu také koluje názor, že pseudeopigrafická literatura byla v té době běžnou záležitostí a to i mezi křesťany.⁸⁵ Taková hypotéza ovšem nevysvětluje, proč byly některé texty do kánonu přijaty a jiné ne.

⁸³ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 508.

⁸⁴ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 508.

⁸⁵ GUTHRIE, New Testament Introduction, s. 505.

5.5. Kdo, když ne Pavel?

Teorie o nepravosti listu na sebe logicky vážou i teorie o skutečném autorovi listu. Na základě Ef 2,11 je předpokládáno, že autor byl židokřesťanem (pravděpodobně Pavlův žák) a oslovením „vy, kteří jste svým původem pohané“ se od této skupiny identifikuje.⁸⁶ Oslovení „vy“ udržuje nadále do konce 2. kapitoly. Teorie o židokřesťanském autorovi koresponduje s hebrejským syntax vyskytující se v textu listu. E. J. Goodspeed předpokládá, že list sepsal uprchlý otrok Onezimus jako předmluvu ke sbírce pavlovských listů.⁸⁷ Tato teorie ovšem skomírá na skutečnosti, že list nevykazuje žádné známky předmluvy. Jak již bylo zmíněno výše, existuje také teorie o skutečném autorství listu z pera některého z Pavlových pomocníků, či zmíněného spoluautora. Tato teorie by také vysvětlila odlišný styl psaní, ale zároveň zachovala Pavlovo autorství. Sean A. Adams ovšem oponuje srovnáním pavlovských epistol, a tvrdí, že uvedený spoluautor je, spíše než skutečným spoluautorem, postavou známou příjemcům listu, která tak má usnadnit jeho přijetí a posílit jeho autenticitu. V textu dopisu se pak již nikde o spoluautorovi nezmiňuje použitím zájmena „my“.⁸⁸

⁸⁶ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 685.

⁸⁷ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 685.

⁸⁸ PORTER, Stanley E. a Sean A. ADAMS. Paul and the ancient letter form. Leiden: Brill, 2010, s. 42-43.

6. Srovnání epištol

Vzhledem k nezvyklé podobnosti a velkému obsahovému přesahu mezi listy do Kolos a Efezu, je třeba nastínit, v čem se epištoly liší a v čem shodují. Tato kapitola se bude, v samostatném oddílu, také zabývat časovým sledem, tj. zda je některá z epištol původní a stala se předlohou pro tu druhou. Úplný výčet obsahových paralel vypadá následovně⁸⁹:

<u>Ef</u>	<u>Ko</u>
1,1n	1,1n
1,4b	1,22b
1,6bn	1,13bn
1,10	1,20
1,15-17	1,3n.9
1,19-23	2,12n (3,1;1,16.18n)
2,2	3,7
2,5	2,13
2,15	2,14
2,16	1,2
3,2n.5	1,25-27
3,7.13	1,23n
3,17	2,6n
3,19	2,9
3,20	1,29
4,1	1,10
4,2n	3,12.14
4,13	1,28
4,15n	2,19
4,18	1,21
4,19	3,5
4,20n	2,6n
4,22-25	3,8-10
4,29	3,8;4,6
4,31	3,8
4,32	3,12n

⁸⁹ MIREIA RYŠKOVÁ, List Koloským, Praha: Centrum biblických studií 2018, s. 43.

5,4	3,8
5,5n	3,5n
5,16	4,5
5,17	1,9
5,19	3,16n
5,22	3,18
5,25	3,19
5,27	1,22b
6,1	3,20
6,4-9	3,21 - 4,1
6,18	4,2
6,19n	4,3n
6,21n	4,7n

Při bližším ohledání tak zjistíme, že kromě velkého množství paralel v textu došlo i k jeho radikálnímu přepracování, ať už je mladší kterýkoli z nich. Autor/autoři nedodrželi posloupnost textu, a v 5. kapitole Efezským tak lze, například, nalézt paralelu s myšlenkou v 1. kapitole Koloským, přesto je však struktura obou epištol obdobná a listy se doplňují i v teologické nauce.

6.1. Obsahové paralely

Obě epištoly sdílí nezvyklé množství obsahu. List Koloským, který je kratší, je složen z více než jedné poloviny z doslovných paralel obsažených v listu do Efezu. Naopak obsah listu do Efezu je skoro z jedné třetiny složen z obsahu Koloským⁹⁰. Doslovné paralely prochází od začátku do konce oběma listy. Takovými pasážemi jsou například:

⁹⁰ POKORNÝ, HECKEL, Úvod do Nového zákona, s. 666.

Závěry listů -

Ef 6,21-22

v21 - *Chci, abyste i vy věděli, co je se mnou a co dělám.*

Všechno vám to vypoví Tychikus, milovaný bratr a věrný pomocník v díle našeho Pána.

v22 - **Poslal jsem ho k vám, abyste se dověděli**, co je s námi, **a aby povzbudil vaše srdce.**

Ko 4,7-18

v7 - O tom, co je se mnou,

vám všechno poví Tychikus, můj milovaný bratr a věrný pomocník, který se mnou slouží Pánu.

v8 - **Posílám ho k vám** právě proto, **abyste se dověděli**, jak se nám vede, **a aby povzbudil vaše srdce.**

v9 - Posílám s ním i Onezima, věrného a milovaného bratra, vašeho krajana. Oni vám povědí všechno, co se tu děje.

Tučně zvýrazněný text představuje přímé paralely v textu, kurzívou jsou vyznačeny rozšíření textu. Řecká varianta tohoto textu obsahuje 32 řeckých slov ve stejném pořadí v obou epištolách. Verš Ef 6,21 obsahuje anakolut, a je delší než její odraz v listu Koloským. Oproti tomu Koloským rozšiřuje poslední část o Tychikovi a přidává informaci o Onezimovi, uprchlém otroku z listu Filemónovi. Pokud by tato pasáž byla variantním čtením jediného textu, pravděpodobně bychom vyvodili, že text Koloským je staršího data, kdy redaktor textu uhladil větnou stavbu z předlohy. Na druhou stranu doplnění v Koloským se zdá jako sekundární obohacení textu.⁹¹ V každém případě nám toto srovnání nepodává přímý důkaz o prvenství jednoho z textů a ukazuje na složitost při snaze o vyřešení časové linky.

Doktrinální části -

Ef 4,15-16

v15 - Budme pravdiví v lásce, ať ve všem dorůstáme v **Krista**. On je **hlava**,

v16 - z něho roste **celé tělo, pevně spojené klouby** navzájem se podpírajícími, a buduje se v lásce podle toho, jak je každé části dáno.

Ko 2,19

v19 - Takový člověk se nedrží **hlavy, Krista**, z níž **celé tělo, pevně spojené klouby** a šlachami, roste Božím růstem.

⁹¹ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 74.

Srovnání doktrinálních částí Ef 2,13-16 a Ko 2,19 vyvolává několik otázek:

a) Gramaticky nehraje začátek řeckého textu verše Ko 2,19, který využívá zájmeno *ου*, které při bližší ohledání větné stavby nepasuje na ženský rod předmětu *η κεφαλη*, na který má navazovat. Český překlad tuto nuanci opravuje na „...hlavy, Krista, z **níž** má...“. Vzhledem k tomu, že varianta textu v listu Efezským tuto nesrovnalost neobsahuje, lze předpokládat, že se jedná o pozdější redakci stejné pasáže ze strany autora Efezským.

b) Text Koloským je nejen kratší ale i chudší. Zároveň je ale jasnější a více k věci. Text v listu Efezským obsahuje několik myšlenek, které neobsahuje Koloským. Některé z nich je však možné nalézt na jiných místech v Koloským. V listu Efezským dorůstá církev *do* Krista, a ne pouze z něj. Efezským dává důraz na jednotlivé části těla a jejich inherentní úlohu, tj. části se navzájem *podpírají*, a nejsou pouze pasivním příjemcem Božího růstu. Z uvedeného vyplývá, že ačkoliv oba texty vyjadřují Kristovu úlohu jako počátek, ze kterého vyrůstá církev, list Efezským také popisuje vztah církve ke Kristu.

c) Ve dvou případech přidává naopak text Koloským i něco navíc. Uvádí, že je tělo spojeno „klouby a šlachami“, což ukazuje na odlišné pochopní řeckého slova *ἀφή* (*hafé*), které se obvykle abstraktně překládá jako „dotyk“. Toto přirovnání by ukazovalo na odlišnou funkci některých členů církve v porovnání z Efezským, které vyrůstají z *hlavy*. V poslední části pak Koloským uvádí doslova „*roste Božím růstem*“⁹², jak to zachycuje i český překlad. Toto zdvojení v Efezským nenalezneme, a zřejmě se jedná o pokus o rétorickou bohatost.⁹³

d) Verš 2,19 v případě Koloským zdánlivě nezapadá do okolního textu. Pozitivní výpověď předchozích a následujících veršů o spojení s Kristem je narušeno negativní výpovědí o těch, kdo se nedrží hlavy. Efezským naopak tuto výpověď používá jako budující aspekt spojení a propojuje je se svým okolím, ačkoliv obsahuje stejné argumenty.

⁹² orig. αυξει την αυξησιν του θεου.

⁹³ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 79.

Parenetické části -

Kol 4,2-6

v2 - V modlitbách buďte vytrvalí, bděte a děkujte Bohu.

v3 - Modlete se také za nás, aby Bůh otevřel dveře našemu slovu, abych mohl zvěstovat tajemství Kristovo, pro něž jsem teď ve vězení,

v4 - a tak je mohl rozhlásit; neboť k tomu jsem poslán.

v5 - Jednejte moudře ve styku s okolním světem a využijte čas vám svěřený.

v6 - Vaše slovo ať je vždy laskavé a určité; ať víte, jak ke komu promluvit.

Ef 6,18-20 - V každý čas se v Duchu svatém modlete a proste, bděte na modlitbách a vytrvale se přimlouvejte za všechny bratry i za mne, aby mi bylo dáno pravé slovo, kdykoliv promluvím. Tak budu moci směle oznamovat tajemství evangelia, jehož jsem vyslancem i v okovech, a svobodně je zvěstovat, jak je mi uloženo.

Ef 5,15-16 - Dávejte si dobrý pozor na to, jak žijete, abyste si nepočínali jako nemoudří, ale jako moudří; nepromarněte tento čas, neboť nastaly dny zlé.

Ef 4,29 - Z vašich úst ať nevyjde ani jedno špatné slovo, ale vždy jen dobré, které by pomohlo, kde je třeba, a tak posluchačům přineslo milost.

Výše zmíněné pasáže ukazují 3 základní témata: 1) participaci církve modlitbou na misionářské službě apoštola, tj. na zvěstování Kristova tajemství; 2) moudré využití svěřeného času; a 3) laskavá a určitá mluva. V listu Efezským jsou ovšem tato témata rozmístěná tak, aby korespondovala se svým okolním obsahem, a vhodně tak doplňují obsaženou parenezi. V listu Koloským se setkáváme s 3 tématy obsaženými v jediné pasáži. Zdá se nepravděpodobné, že by autor Efezským tuto část vyňal z původního textu, a části rozdělil na různá místa nově vznikajícího textu. Spíše tak autor Koloským převzal myšlenky z prvního listu a kondenzoval je do kratšího textu.⁹⁴

Přednesená srovnání obsahových obou epištol jasně ukazují na vzájemnou závislost textů. Tímto způsobem by bylo možné pokračovat a nastiňovat další vzájemné paralely, ale žádná z nich nám nepomůže určit, který z textů je původní.

6.2. Literární srovnání

Kromě obsahových paralel lze nalézt v textu další podobnosti. Několikrát se v textu objevuje až 7 stejných slov seřazených ve stejném pořadí.⁹⁵ Určitým termínům dávají epištoly jiný význam. Mezi ty patří například termíny *μυστηριον* (= tajemství) či *οικονομια* (=domácnost). Stejně tak nelze říct,

⁹⁴ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 80.

⁹⁵ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 80.

že by jedna z epištol byla gramaticky přesnější než druhá.⁹⁶ Ve více případech pak jedna z epištol přebírá materiál druhé, ale zkracuje ho a přetváří do jednoho celku, jak jsme tomu viděli v případě Koloským 4,2-6. E. J. Goodspeed prosazoval teorii, podle které autor listu do Efezu použil homologumena, a jejich redakcí vytvořil list korespondující s vlastním pochopením pavlovské teologie, a přidal k nim vlastní závěry a myšlenky. Zvláště blízko měl pak k listu Koloským, a proto z něj vybral několik částí a ty přetvořil v ucelenější celky, mj. následovně Ef 1,10 = Ko 1,16 + Ko 1,20; Ef 1,15 = Ko1,4 + Ko 1,9; atd. Pokud bychom však použili stejný postup i v případě Koloským, dovádí nás to ke stejnému závěru.⁹⁷ Listy tak mohou být závislé jeden na druhém, a jisté je pouze to, že čerpají i z jiných pavlovských listů. V absolutním počtu lze nalézt více paralel v Efezským, což je ovšem snadno vysvětlitelné jeho obsažností.

6.3. Struktura

Struktura obou epištol je obdobná, jak je patrné z obsahů uvedených v patřičných kapitolách této práce. Oba listy jsou uvedeny pozdravem a díkuvzdáním, následuje naučná pasáž, parenetická pasáž a závěr listu. V obou případech lze v parenetických částech listů identifikovat nabádání k individuální i sociální etice. Naučná část listu Koloským obsahuje specifický oddíl věnovaný konkrétnímu problému bludařů vyskytujících se v adresované obci. List do Efezu naopak klade větší důraz na ekleziologickou výstavbu. I ve zdánlivě odlišných akcentech však lze najít společné paralely. Paradoxem je zakončení obou listů, kdy list Efezským psaný v pozitivním duchu ve své předposlední části obsahuje spíše bojovný příměr boží zbroje, a list Koloským psaný často bojovným stylem končí mírumilovně – doporučením, nabádáním k modlitbě a pozdravy Pavlových druhů.⁹⁸

Strukturální podobnosti lze vysvětlit několika způsoby:

- a) Stejný autor použil 2x tutéž osnovu, s použitím odlišných akcentů pro odlišné adresáty.
- b) Listy mají různé autory, kdy jeden využil stavbu druhého a editoval jeho obsah vzhledem k zamýšlenému účelu.
- c) Původní verze Koloským (*Ur-Kolosser*) byla použita autorem Efezským, a tento dopis byl pak použit k rozšíření *Ur-Kolosser*, do kanonické podoby listu Koloským.
- d) Nám neznámá epištola či orální tradice byla použita autorem/autory k sepsání obou listů.

⁹⁶ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 80 - Mezi gramaticky přesnější pasáže Ko patří 3,5 ≠ Ef 5,5; Ko 3,23 ≠ Ef 6,8; Ko 3,18 ≠ Ef 5,22; Ko 4,7-8 ≠ Ef 6,21-22. Naopak list Efezským vykazuje lepší formu oproti Ko v Ef 4,15-16 ≠ Ko 2,19; Ef 2,13-19 ≠ Ko1,20; Ef 2,14-15 ≠ Ko 2,14; Ef 5,1-12 ≠ Ko 3,13; Ef 6,19 ≠ Ko 4,2.

⁹⁷ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 83.

⁹⁸ BARTH, BLANKE, Colossians, s. 86.

Téma podobné struktury listů je úzce spojeno s teoriemi o vzájemné závislosti epištol, které jsou blíže popsány v samostatné kapitole. Žádná z nich ovšem nepřichází s uspokojivým, tj. obecně přijímaným vysvětlením o autorovi/autorech, a neposkytuje tedy zásadní důkazy o autenticitě listů.

6.4. Nauka

Z hlediska nauky sdílí listy několik zásadních bodů, které lze interpretovat jako rozvinutí pavlovských nauk. Ačkoliv jsou oba listy zaměřeny na odlišný problém, lze shrnout některé společné důrazy listů takto:

a) Oba listy společně označují Krista za hlavu církve, společně tvořící s církví jedno tělo.⁹⁹ Pro tento obraz lze nalézt paralelu v listu Římanům, která taktéž přirovnává církev k tělu a její členy k údům. Oba listy však představují také širší pohled, označující Krista za hlavu všeho v Ef 1,22-23 a srovnatelně pak v Ko 2,10, a předesílají její růst *božím růstem* v Ef 2,21 a Ko 2,19. List do Efezu je především poznamenán důrazem na spojení křesťanů ze židů a z nežidovských národů skrze Krista *kteřý zbořil zeď, která způsobuje svár*.¹⁰⁰

b) Společné téma lze vysledovat i v tendencích přítomné eschatologie vykreslující vzkříšení jako již proběhlou záležitost¹⁰¹ pevně spojenou se křtem v Ko 2,12 a Ef 4,5. Toto tvrzení je navíc podpořeno pasážemi o tajemství, které je zjeveno božím lidu.¹⁰²

⁹⁹ Ef 4,15 a Ko 2,19.

¹⁰⁰ Ef 2,14.

¹⁰¹ Tato skutečnost představuje zajímavé srovnání s pastorálními epištolami, další skupinou pavlovských listů, jejichž pravost je badateli zpochybňována. 2. list Timeoteovi totiž v 2,18 explicitně označuje ty, kteří prohlašují vzkříšení za proběhlé, jako bludaře.

¹⁰² Ko 1,26 a Ef 3,5.

7. Vzájemná závislost

Podobnost epištol vyžaduje prozkoumání možností vzájemné závislosti, které jsou následující:

- 1) Ef je rozšířením Ko.
- 2) Ko je zkrácením a polemickou variantou Ef.
- 3) Původní kratší varianta *Ur-Kolosser* byla sepsána Pavlem, poté použita jiným autorem k sepsání Ef. Ef bylo později užito k rozšíření kanonické varianty Ko.
- 4) Dva různí autoři sepsali Ef a Ko, užívající stejné samostatné hymnické a parenetické texty.
- 5) Jeden autor (Pavel nebo někdo jiný) sepsal oba listy krátce po sobě, a vyjádřil podobné myšlenky odlišným způsobem.
- 6) Autor Ef znal po paměti Ko, ale text využil pouze při psaní Závěrečných veršů.
- 7) Během Pavlova života sepsal oba dopisy jeho pomocník či sekretář, nebo po Pavlově smrti bývalý žák.

Vzhledem k velkému množství možných variant vzniku epištol se nezdá možné rozhodnout na základě literární kritiky, v jakém směru jsou na sobě epištoly závislé, ani zda jsou sepsány stejným autorem nebo dvěma. Neexistuje ani důkaz o třetím zdroji, na kterém by byly obě epištoly obsahově závislé. Stejně jako v případě synoptických evangelií lze pouze konstruovat teorie, avšak doposud nejsme schopni tuto otázku vyřešit. Ve vyřešení nám nepomůže ani historická kritika, vzhledem k tomu, že k posouzení pravosti obsahu používáme stejné texty, které jsou hodnoceny. Varianta 3), tj. Holtzmann-Massonova teorie, se pokusila rozřešit složitou otázku provázanosti obou listů, ale neposkytla dostatek odpovědí, aby mohla být široce přijata.¹⁰³ Stejně tak pro variantu 4) neexistuje dostatek hmotných důkazů, ani nevysvětluje další podobnosti textů, jako například jejich strukturu.

¹⁰³ KÜMMEL, Introduction to the New Testament, s. 113.

Závěr

Listy do Kolos a Efezu představují ty části Corpus Paulinum, které vykazují odlišné znaky v literárním stylu, obsahu a použitém slovníku, oproti zbytku pavlovských epištol. Uvedené je tak vystavuje otázkám o jejich skutečném autorství. V průběhu doby existence křesťanské církve byly mnohokrát napadány pro svou autenticitu, ačkoliv je mezi badateli i mnoho těch, kteří jejich pravost brání. Vzhledem ke stáří těchto spisů neexistuje žádný přesvědčivý důkaz o skutečném autorství, což efektivně brání jednoznačnému rozsudku ohledně Pavlova autorství, a žalobcům jejich pravosti tak zbývá uchýlit se pouze ke shromažďování odlišností nižšího významu, které jsou pak jako celek kumulativně použity k napadání Pavlova autorství. Pro obránce pravosti pak tyto detaily nepředstavují dostatečně rozhodující pozici k jejich zpochybnění. I přes nejasnost panující ohledně autorství se někteří autoři vyjadřují jasně ve smyslu nepravosti listů (Pokorný, Lohse, Wedderburn) či opačně ve smyslu jejich pravosti (Moule, Heil). Většina badatelů se vyjadřuje ve smyslu nejistoty v řešení této otázky, případně se přiklání na jednu či druhou stranu, ovšem bez možnosti konečného rozhodnutí. Pochybnosti o skutečném autorství, původu či účelu listu, s sebou přináší i alternativní teorie o těchto otázkách, které však neposkytují zásadní obrat v řešení autorství obecně, ať už se zdají pravděpodobné či nikoliv. Na základě skutečnosti, že jsou listy přijímány jako autentické už od doby prvotního sestavení kánonu novozákonních knih, představuje tak snaha o odmítnutí jejich pravosti složitý úkol, pravděpodobně nerozřešitelný v současné době.

Vytýčený úkol práce popsat současný stav nahlížení na autenticitu zkoumaných listů, se, dle mého názoru, podařilo splnit především pomocí přednesení všech sporných bodů a otázek panující ohledně okolností jejich vzniku. Na těch pak práce demonstruje nesnadnost, ne-li nemožnost, jejich zodpovězení. Pro skutečné a detailní prozkoumání autenticity obou listů by však bylo zapotřebí hlubší analýzy v oblasti stylistiky a rétoriky, a podrobení textů několika exegetickým metodám, což je ale nad rámec bakalářské práce. Osobně se kloním k názoru Nijaye Gupty, že vzhledem ke komplexitě otázky zřejmě nikdy nedospěje odborná veřejnost ke konsenzu ohledně Pavlova autorství zkoumaných listů¹⁰⁴. Nadto zřejmě nebude nikdy stoprocentně vědět, zda je Pavel skutečně autorem, či není.

¹⁰⁴GUPTA, Nijay. What Is in a Name? The Hermeneutics of Authorship Analysis Concerning Colossians. *Currents in Biblical Research* 11.2, 2013, s. 216.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

Athanasios z Alexandrie, 39. velikonoční dopis, dostupné online na <https://www.bible-researcher.com/athanasius.html>

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). 18. vydání (9. opravené vydání). Praha: Česká biblická společnost, 2012. ISBN 80-87287-53-8.

NESTLE, Eberhard a Kurt ALAND. *Řecko-český Nový zákon: Novum Testamentum Graece*. Praha: Česká biblická společnost, 2011. ISBN 978-80-87287-38-5.

SCHMOLLER, Alfred. *Handkonkordanz zum griechischen Neuen Testament = Pocket concordance to the Greek New Testament*. 8. Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994. ISBN 3-438-06007-8.

SOUČEK, Josef B. *Řecko-český slovník k Novému Zákonu*. Praha: Kalich, 1987.

Sekundární literatura:

ARNOLD, Clinton E. *The Colossian Syncretism: The Interface between Christianity and Folk Belief at Colossae*. Grand Rapids: Baker Books, 1996. ISBN 0-8010-2092-1.

AUNE, David Edward. *The Westminster dictionary of New Testament and early Christian literature and rhetoric*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2003. ISBN 0-664-21917-9.

BEETHAM, Christopher A. *Echoes of Scripture in the Letter of Paul to the Colossians*. Leiden: Brill, 2008. ISBN 978-90-04-17081-0

BLANKE, Helmut a Markus BARTH. *Colossians: a new translation with introduction and commentary*. New York: Doubleday, 1994. ISBN 0-385-11068-5.

DUNN, James D. G. *The Cambridge companion to St. Paul*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0-521-78155-8.

EHRMAN, Bart D. *The New Testament: A historical Introduction to the Early Christian Writings*. Third Edition. New York: Oxford University Press, 2004. ISBN 0-19-515462-2.

GUPTA, Nijay. What Is in a Name? The Hermeneutics of Authorship Analysis Concerning Colossians. *Currents in Biblical Research* 11.2, 2013. Převzato z: https://www.academia.edu/44927690/What_is_in_a_Name_The_Hermeneutics_of_Authorship_Analysis_Concerning_Colossians (16.12.2022 11:00)

- GUTHRIE, Donald. *New Testament introduction*. Fourth edition (revised). Leicester: Apollos, 1990. ISBN 0-85111-761-9.
- HEIL, John Paul. *Ephesians: empowerment to walk in love for the unity of all in Christ*. Leiden: Brill, 2007. ISBN 978-90-04-15125-3.
- KÜMMEL, Werner Georg a. *Introduction to the New Testament*. Revised edition. London: SCM Press, 1987. ISBN 0-334-00705-4.
- LINCOLN, Andrew T. a A. J. M. WEDDERBURN. *The theology of the later Pauline letters*. New York: Cambridge University Press, 1993. ISBN 978-0-521-36460-7.
- MOULE, C. F. D. (Charles Francis Digby). *The epistles of Paul the apostle to the Colossians and to Philemon*. 2. Reprint. Cambridge: Cambridge University Press, 1962.
- POKORNÝ, Petr, Ulrich HECKEL. *Úvod do Nového zákona: přehled literatury a teologie*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-186-9.
- PORTER, Stanley E. a Sean A. ADAMS. *Paul and the ancient letter form*. Leiden: Brill, 2010. ISBN 978-90-04-18163-2
- RYŠKOVÁ, Mireia. *List Koloským*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2018. ISBN 978-80-7545-078-4.
- SHKUL, Minna. *Reading Ephesians: exploring social entrepreneurship in the text*. New York: T & T Clark, c2009. ISBN 978-0-567-28777-9.
- SMITH, Ian K. *Heavenly perspective: a study of the apostle Paul's response to a Jewish mystical movement at Colossae*. New York: T & T Clark, 2006. ISBN 0567031071.